

Előszó

A 20. század elejének politikai gondolkodói azt tapasztalták (vagy vélték tapasztalni), hogy az állam, a politika és a társadalom között létezett (vagy talán csak érzékelt) választófalak már régen leomlottak, azaz hogy lehetetlenség e három „szféra” határait határozott vonalakkal megrajzolni. Max Weber *A politika mint hivatás* című alapművében ezt a fejleményt úgy írta le, mint „a modern politikai akaratképzés nyilvánossá és polemikussá válását”.¹ Carl Schmitt arra a következtetésre jutott, hogy mivel e változás miatt nagyon nehéz megmondani, hogy mi része a politikának és mi nem, azt kell vizsgálni, hogy mi „a” politikai és mi „a” nem politikai ügy egy adott helyzetben. Emiatt az elemzés, a „politikáról” való gondolkodás kulcskategóriája szerint nem a politika, hanem a politikai lett, amit olyan módon is hangsúlyozni kívánt, hogy főnevesítette, azaz megalkotta a „das Politische” fogalmát.

Mit jelent ez? Egyrészt azt, hogy Schmitt azt a speciális jegyet kereste, ami bizonyosan megkülönbözteti egymástól a különféle ügyeket (hiszen „intézményes alapon”, mivel a határok elmosódtak, már nem lehet különbséget tenni). Úgy vélte: egy kérdés akkor politikai, ha megkülönböztethető általa (benne) a barát és az ellenség. Mert ez az a különöség, ami a politikait (a politikai viszonyokat) jellemzi, a nem politikait viszont nem.

E fordulat másrészt azt jelenti, hogy tanulmányozni szükséges: miként válik egy-egy kérdés politikaivá, azaz (például) a „politika” történetének írása előtt és közben a szövegek, a fogalmak, a viták (stb.), mindközön-

¹ SZABÓ Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2003. 74.

ségesen a diskurzusok elemzése egyenrangú a döntések, a hatalmi és uralmi fellépések vizsgálatával.²

A 19. században a női egyenjogúság kérdése abban az értelemben is politikai kérdés lett, hogy a feminizmusról szóló vitákban világosan megkülönböztethető volt: ki a barát, és ki az ellenség. Pályájának elején Geöcze Sarolta, a leányok középfokú oktatásának elismert szakértője is leplezetlen indulattal írt az „anatómiai múzeumokba” való, mert továbbtanulni vágyó és a hagyományos nemi szerepeket kellően nem tisztelő nőkről, akik talán a nemzet elveszejtői. (Lásd Kereszty Orsolya és Jobst Ágnes írásait.)

A női egyenjogúság ettől fogva politikai kérdés maradt, amit sok jelentősnek mondható tény és esemény mellett apróságok is mutatnak. Ilyen többek között az újságíró Nádas Sándor *A redakció lánya* című, 1934-es szórakoztató regénye. A történet egy pontján, amikor a képviselő Angela csodálatos haját nézi kedvtelve, az elbeszélő a cselekmény szempontjából teljesen indokolatlanul kirohanást intéz a nők rövid haja, e „természetellenes”, „idegen csökevény” ellen – majd egyoldalnyi dörgelem után újra Angela csodálatos hajára irányítja olvasói tekintetét.³

Hasonló írói eszközt alkalmazott 1941-ben született művében Bozzay Margit. *A lecke vége* szintén tartalmaz „újságcikket” a férfiak és a nők világáról – ám éppen egy (regénybeli?) újságban olvasható dolgozatot „cáfol”, amely szerint a férfiak intelligensebbek a nőknél.

A női és a férfi látásmód, világleírás közötti különbség visszatérő témája e regénynek (azaz nem csak Nádas és Bozzay összevetéséből ismerhető meg). Ám az író nő szerint nem feltétlenül van különbség e kettő között, azaz egy férfi is láthatja ugyanúgy a nemi szerepek és identitás kérdését, mint egy nő; ő is észreveheti, hogy Franciaországban nincs egyenjogúság, mert ott egy nő lehet Mme Curie, de nem lehet választó. Mert a hősnő és férfi társai a regényben egyenrangú szubjektumok, aminek alapja a belátás: a tradicionális nemi szerepek férfikonstrukciók.

Bozzay Margit e művében talán kevésbé direkt politikai problémaként is azonosította a nemek közötti egyenlőtlenség kérdését. Bár (konzervatív, sőt: keresztény-nemzeti irónőhöz méltón) a hagyományos szerepek fontossága mellett szólt, így írt arról a nézetről, amely szerint a nők egyet-

² Szabó Márton szerint „A politikai elve [...] nem valamiféle átfogó lényegre ragad meg, hanem a társadalmi szféra egészében jelen lévő vonásokat csoportosítja. A politikai által megragadott társadalomban nem intézmény (állam) és nem társadalmi struktúra (született politikai osztályok) jelöli ki a politika határait, hanem egy *értelmezési aktus*: ki a barát és ki az ellenség.” Uo. 78–79.

³ Athenaeum kiadása, Budapest, 1934. 92–93.

len célja a szerelem: „Hát nem veszik észre a nők, hogy ez csapda – amelyet egészen biztosan nem a természet... bár erre fogják... hanem a férfi állított nekik – mennyire ő ellenük és mennyire a férfi mellett szól?”⁴

De vajon miért fontos politikatörténeti szempontból, hogy miként látta mondjuk egy férfi író és egy írónő a feminizmus egy-egy mozzanatát? Egyszerűen azért, mert a „modern ember” részben e szövegekhez képest határozta meg saját helyét a világban, ezek befolyásolták világképét, formálták identitását. Könnyű ezt belátni, ha arra gondolunk, hogy mikor milyen volt az ideális nő, és milyen az ideális férfi. És arra: férfiak mondták-e meg, hogy milyen (legyen) a nő? Például eltűrje-e, ha férje kiskorúságban tartja? A hit, a nemzet ellensége-e, ha kilép egy rossz kapcsolatból, azaz elválik, vagy nem (mint Bozzay Margit vagy a *Karosszék* című 1939-es magyar film készítői mutatták)? És milyen típusú nőkre van szüksége a hazának? A „magyar jövő” szempontjából hasznos-e, ha a nő tanul és dolgozik? Mert nem csupán Geőcze Sarolta felelt határozott nemmel erre a kérdésre a 19. század végén még. A második világháború alatt készült *A harmincadik* című film női főszereplője, Klári egyetemi polgár lesz, nadrágot hord, de miután megismerkedik a régi renddel, az urambátyám világgal szembeforduló tanítóval, belátja: élete célja, hogy főzőn és otthon várja az urát. Mert az úri Magyarország átalakítása nem jelentette a nemek közötti viszony változtatásának szükségességét.

Mindez tehát egyrészt azért fontos, mert az *új nő* típusának „népszerűsége” önmagában is politikai kérdés volt, másrészt azért, mert majd mindig valamilyen politikai kérdés részeként merült fel. Kunfi Zsigmond például 1915-ben, a *Szocializmusban* a világháború problémái között említette, hogy „gyengíti [...] új asszonytípusnak kialakulását”.⁵ A két világháború között a nők választójogának korlátozása azért merült fel, mert alkatilag nem találták őket alkalmasnak az intézményes politikai életre. Abban, hogy ez a sztereotípia ekkor is, és később is mozgósítható volt, nagy szerepet játszott az irodalmi nő – azaz a nő, ahogy a regényekben, az újságokban (majd a filmekben) megformálták, lévén a nyelvben és az elbeszélésben, illetve ezek által „társadalmi tevékenységeket fejlesztünk ki és gyakorlunk, hatalmi viszonyokat teremtünk és konzerválunk”.⁶ (Lásd Schwartz Ágota, Bartha Eszter írásait, Somlai Katalin recenzióját.) És persze ebből a szempontból is jelentős fordulat volt az

⁴ Dovin–Muru, Budapest, 1990. 48–49.

⁵ Idézi VARGA Lajos: A magyar szociáldemokraták a háború „győzelmes” éveiben (1914–1916). *Múltunk*, 2007/2. 201.

⁶ Terrell Carver *Diskurzuselemzés és nyelvi fordulat* című 2002-es tanulmányát idézi SZABÓ Márton: i. m. 125.

első világháború, ami véget vetett a feminizmus aranykorának. (Lásd Kaba Eszter írását.)

Másfelől viszont az első világháború és az (ellen)forradalmak nem jelentett minden szempontból és teljes visszafordulást a női szerepek változásának folyamatában. E pár év eseményeinek egyik következménye ugyanis a nők látványosabb részvétele lett az intézményes politikai életben. És ezzel szoros összefüggésben az, hogy hatalmi és uralmi kérdésekről is véleményt kívántak formálni: igaz, másként léptek fel, mint 1914 előtt (többnyire talán más narratív stratégiát vagy a nemzeti-konzervatív meggyőződést követve küzdöttek az egyenjogúságért), de hangjukat hallatták, és joguknak gondolták, hogy a közügyekről szóljanak. E fordulat egyik reprezentatív figurája volt Tormay Cecil, aki a *Bujdosó könyv* című regénye révén került a közéletbe. És bár talán kevésbé játszott jelentős szerepet, és ma vélhetőleg kevesen ismerik a nevét, a női politizálás és látásmód változására szintén jó példa „Kája”, azaz Andrássy Klára, Károlyi Mihály sógornője, Andrássy Katinka testvérének politikai pályafutása és újságírói munkája a polgárháborús Spanyolországban. (Lásd Bánki Éva és Tóth Vásárhelyi Éva írásait.)

A „maga korában” hozzájuk képest (is) a tradicionális női közéleti szerepet vállalta Horthy István felesége, Edelsheim Gyulai Ilona, aki memoárjának publikálásával napjainkban is alakítani kívánja a Horthy-korszak képét. Emlékezésstratégiájának „sajátosságát” (a szelektálást) már Nádas Péter szavá tette. Horthy Zsófia egykorú feljegyzései azt mutatják: a kormányzó emlékművének formálását miként befolyásolta a már 1945 előtt hagyományosnak számított női szerepfelfogása – az ezredfordulón. (Lásd Szilágyi Ágnes Judit publikációját.)

Áttekintve *A nő és a politikai* összeállítást, felmerülhet a kérdés: mennyire használható Carl Schmitt politika- (politikai-) felfogása? Nos, talán éppen kritikusainak egyik fontos (ellen)érve miatt gondolhatjuk, hogy a teória témánk kapcsán is „működik”: a német politikai filozófus valóban a határeset, a „rendkívüli állapot” felől definiálta a politikát. Figyelmét olyan területekre irányította, amelyeken (még/már) nem volt közös alapja a konfliktusok megoldásának.⁷ Ennek csak egyik esete az, amikor a felek erőszakhoz folyamodnak. (Lásd Argejő Éva írását.)

S. B.

⁷ Vö. BAYER József: *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 62–63. – Az összeállítás „kiindulópontja” *A nő mint szubjektum, a női szubjektum* című konferencia, amelyet Séllei Nóra és Pető Andrea szervezett.